

Leon Koj, Dorota Leszczyńska

Czy Parmenides był ewentystą?

Analiza i Egzystencja 1, 131-138

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LEON KOJ, DOROTA LESZCZYŃSKA*

CZY PARMENIDES BYŁ EWENTYSTĄ?

Słowa kluczowe: ewentyzm, logika nefregowska, Parmenides

Keywords: eventistic ontology, non-fregean logic, Parmenides

1. Wstęp

Tytuł naszego wystąpienia jest prowokacyjny, tak jak i nieco przewrotna – twierdząca – odpowiedź na postawione pytanie, której pozwalamy sobie udzielić już na wstępie. Cóż wspólne ma koncepcja monizmu ontologicznego z ewentyzmem – stanowiskiem, które, ujmując rzecz skrótowo,

* Leon Koj, prof. zw. dr hab. *emeriturs*, obecnie zatrudniony jest w Zakładzie Logiki i Metodologii Nauk Instytutu Filozofii UMCS. W latach 1948–1954 studiował filozofię na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, specjalizując się w logice. W roku 1962 otrzymał stopień doktora na podstawie rozprawy *Zasada przezroczystości a antynomie semantyczne* (opublikowanej w 1963), w roku 1971 – stopień doktora habilitowanego na podstawie rozprawy „Stosunek semantyki do pragmatyki” (opublikowanej w 1971 r. jako *Semantyka a pragmatyka*). W 1987 r. uzyskał tytuł profesora. Od 1956 r. pracuje na UMCS. W latach 2000–2002 zatrudniony był również w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Mgr Dorota Leszczyńska jest doktorantką na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Zielonogórskiego. Studia filozoficzne na Uniwersytecie Zielonogórskim ukończyła w 2003 r. (praca magisterska: „Teza o niezdeterminowaniu przekładu z punktu widzenia uhistorycznionej filozofii nauki”).

w rozważaniach nad podstawową konstrukcją świata wprowadza jako nadrzędną kategorię zdarzeń, nadając zdarzeniu status fundamentalnej jednostki ontologicznej?

W naszym wystąpieniu zamierzamy przedstawić wybrane (i, jak sądzimy, najważniejsze w rozważanym kontekście) tezy Parmenidesa w sformalizowanym języku, którego terminem pierwotnym jest trójargumentowy predykat **D**, interpretowany jako relacja działania pomiędzy zdarzeniami. Proponowany język ma charakter jawnie ewentystyczny. Nie zawiera on zmiennych nazwowych ani kwantyfikacji wiążącej takie zmienne i jako taki pozwala nam uniknąć substancjalistycznych zobowiązań języka naturalnego. Rekonstruując tezy Parmenidesa w tym języku, mamy nadzieję ukazać je w ontologicznie neutralnej perspektywie.

Nie jest to jednak podstawowy cel naszego przedsięwzięcia. Celem nadrzędnym jest zbadanie mocy wyrażeniowej proponowanego języka poza dziedziną rozważań ściśle ewentystycznych. Jak dotąd, przeprowadzone analizy pozwoliły nam ustalić, że proponowany język nadaje się do adekwatnej analizy ewentystycznej koncepcji Heraklita, zwłaszcza pojęcia zmiany, występującego w koncepcji tego myśliciela¹. Jednym z celów pobocznych referowanego właśnie przedsięwzięcia jest analiza pojęcia zmiany w koncepcji Parmenidesa².

2. Charakterystyka języka

Do symboli proponowanego języka należą symbole języka klasycznego rachunku zdań, terminy logiki niefregowskiej³ oraz wspomniany trójargumentowy predykat **D** od trzech argumentów zdaniowych.

¹ Koncepcja Heraklita poddana została analizie w proponowanym języku w artykule: W. Bratuś, L. Koj, P. Łupkowski, *Początki problemu zmiany: Heraklit*, „Kwartalnik Filozoficzny” XXXI, 4 (2003), s. 5–34.

² Wyniki uzyskane w trakcie badań nad rekonstrukcją koncepcji Parmenidesa w zaproponowanym języku przedstawiamy szczegółowo w tekście: L. Koj, D. Leszczyńska, T. Wiziński, *Początki problemu zmiany: Parmenides*, „Kwartalnik Filozoficzny” XXXIII, 1 (2005), s. 5–53. Referowane wystąpienie stanowi, w pewnej mierze, streszczenie uzyskanych tam rezultatów.

³ Omówienie idei logiki niefregowskiej znajdzie czytelnik [w:] M. Omyła, *Zarys logiki niefregowskiej*, Warszawa: PWN 1986; R. Suszko, *Odrzucenie aksjomatu Fregego*

Zmienne zdaniowe interpretujemy obiektywistycznie, zakładając, że przebiegają one zbiór sytuacji. Z logiki nefregowskiej zapożyczamy kwantyfikację wiążącą zmienne zdaniowe oraz spójnik identity nefregowskiej.

Zasadnicza filozoficzna motywacja logiki nefregowskiej polega na odróżnieniu wartości logicznej zdania od jego tzw. korelatu semantycznego. Logika nefregowska programowo odrzuca ideę wartości logicznych jako korelatów semantycznych zdań. Zgadza się w pełni z podstawowymi ideami logiki nefregowskiej. Zakładamy, że zdania naszego języka korespondują z sytuacjami, wśród których wyróżniamy sytuacje proste, czyli zdarzenia, oraz sytuacje złożone.

Wprowadzona do naszego języka identity nefregowska jest nieprawdziwościowym funktorem interpretowanym jako tożsamość korelatów semantycznych argumentów tego funktora. W naszym ujęciu identity jest interpretowana jako tożsamość sytuacji, w najprostszym przypadku tożsamość zdarzeń. Z tego powodu będziemy ten spójnik nazywać identity międzyzdarzeniową.

Trójargumentowy predykat $D(p, q, r)$ (od trzech argumentów zdaniowych) interpretowany jest jako relacja działania na zdarzeniach. Formułę $D(p, q, r)$ odczytujemy: *p działa na q, czego wynikiem jest r*. Argumenty relacji działania nazwane zostały odpowiednio: *agenssem, patiensem i veniensem*.

Zarówno pojęcie działania, jak i pojęcie zdarzenia charakteryzowane są przez aksjomaty zaproponowane i analizowane w artykule L. Koj i A. Modrzejewskiej *Próbné ujęcie podstaw ewentyzmu*⁴.

3. Rekonstrukcja definicji i tez Parmenidesa

Rekonstruując koncepcję monizmu ontologicznego Parmenidesa w naszym języku, nie mieliśmy na celu wiernego odtworzenia Parmenidejskich pojęć w ich oryginalnym znaczeniu. Cel taki byłby trudny do osiągnięcia,

ireifikacja sytuacji, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2000; R. Suszko, *Wybór pism*, Warszawa: BMS 1998.

⁴ L. Koj, A. Modrzejewska, *Próbné ujęcie podstaw ewentyzmu*, „Studia Metafilozoficzne”, t. II, Lublin: TN, KUL 2002, s. 375–423.

jeśli w ogóle osiągalny, nawet w języku naturalnym. Mieliśmy raczej na uwadze adekwatną rekonstrukcję rozumowania, które od przesłanek i definicji używanych pojęć (zmiana, byt) prowadzi Parmenidesa do kluczowych tez jego koncepcji.

Przytaczamy najważniejsze tezy Parmenidesa, które poddaliśmy analizie:

1. Byt jest albo nie jest.
2. Byt jest, niebytu nie ma.
3. Byt nie powstał.
4. Byt nie ginie.
5. Byt jest niezmienny.
6. Byt jest jeden.
7. Nie ma przymusu, który z nicości coś tworzy.

Ostatnia teza okazała się kluczowa w naszej interpretacji. Stanowi ona parafrazę pytania retorycznego, które pochodzi z przypisywanego Parmenidesowi poematu *O naturze*. Przytoczmy odpowiedni fragment:

[...] byt niezrodzony jest też niezniszczalny,
 Całkowity oraz jedyny, niewzruszony oraz doskonały.
 Nie był kiedyś ni będzie, gdyż teraz jest razem wszystek,
 Jeden, rozciągnięty. Bo jakież rodowód szukałbyś dla niego?
 Jakże i skąd miałby wyrósć? Otóż nie pozwolę mówić tobie
 I myśleć, że z nie-bytu, gdyż ani wyrazić, ani zrozumieć
 Nie można owego nie jest. **Jakiż to przymus by go skłonił
 Z nicości poczynając, prędzej czy później się narodzić?**
 Dlatego albo całkowicie trwać powinien, albo w ogóle nie⁵.

Wyróżnione przez nas tłustym drukiem pytanie retoryczne jest swoim uzasadnieniem twierdzenia, którego sformułowanie otwiera przytoczony fragment: byt niezrodzony jest też niezniszczalny. Parmenides argumentuje więc na rzecz tezy, że byt nie powstaje i nie ginie, twierdząc, że nie istnieje taki „przymus” – nazwiemy ów przymus „czynnikiem przymuszającym” – który działając na nicość (niebyt), prowadziłby do powstania bytu. Wstępna parafraza tej przesłanki Parmenidesa w naszym języku jest następująca:

⁵ Diels-Kranz, 28 B 8, w. 1–21, tłum. M. Wesoły (cyt. za: G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, t. 1, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1999, s. 143).

$$(1) \quad \neg \exists p [D(p, \text{niebyt}, q) \wedge q \text{ jest bytem}].$$

Pełne sformułowanie przesłanki Parmenidesa wymaga wprowadzenia pojęcia bytu i nicości (niebytu). Warto, na marginesie, zauważyć, że przesłanka Parmenidesa stanowi wersję średniowiecznego *ex nihilo nihil fit* i jako taka zasługuje na szczególną uwagę.

Formułując definicje powstawania, ginięcia i zmiany przyjęliśmy przesłankę Parmenidesa: „Nie ma przymusu, który z nicości coś tworzy” za punkt wyjścia. Powstawanie, jak i ginięcie oraz wszelka zmiana w ogóle, mają w koncepcji Parmenidesa charakter absolutny. Powstawanie oznacza przejście od niebytu do bytu, ginięcie natomiast oznacza przejście od bytu do niebytu. Odwołując się do przesłanki Parmenidesa formułujemy w naszym języku definicje powstawania, ginięcia i zmiany następująco:

$$\text{Def. 1.} \quad P(p) \leftrightarrow \exists q [D(q, \text{niebyt}, p) \wedge p \text{ jest bytem}],$$

$$\text{Def. 2.} \quad G(p) \leftrightarrow \exists q [D(q, p, \text{niebyt}) \wedge p \text{ jest bytem}],$$

$$\text{Def. 3.} \quad Zm(p) \leftrightarrow P(p) \vee G(p).$$

Powstawanie **P** polega więc na działaniu czynnika przymuszającego (w naszym ujęciu *agensa*) na niebyt (czyli *patiens*), czego wynikiem jest byt (*veniens*). Ginięcie **G** polega natomiast na działaniu czynnika przymuszającego (*agens*) na byt (*patiens*), czego wynikiem jest niebyt (*veniens*). Wszelka zmiana jest bądź powstawaniem, bądź ginięciem.

W dalszej części rekonstrukcji określiliśmy pojęcie bytu, korzystając z tożsamościowego kryterium istnienia. Czysto tożsamościowe kryterium istnienia stwierdza, że warunkiem koniecznym i zarazem wystarczającym istnienia (bytowania, „bycia bytem”) jest tożsamość (bycie tożsamym ze sobą). Kryterium to przedstawia się w naszym języku następująco:

$$(2) \quad B(p) \leftrightarrow (p = p).$$

Czysto tożsamościowe kryterium bytu jest dalece nieintuicyjne. Nie pozwala ono odróżnić ani egzystencjalnego pojęcia bytu od pojęcia predykatywnego, ani istnienia empirycznego od istnienia matematycznego. Takie kryterium bytu pozostaje w zgodzie ze skrajnym racjonalizmem Parmenidesa, uznajemy jednak, że nie jest ono zadowalające na gruncie ontologicznej koncepcji Parmenidesa. Kryterium to nie dostarcza, jak sądzimy, warunku wystarczającego, a jedynie warunek konieczny określenia bytu.

Teza o tożsamości bytu jako cesze go definiującej nie pociąga u Parmenidesa tezy o niezmienności bytu. Parmenides wyprowadza jednak ze swoich przesłanek wnioski o niezmienności bytu, musi więc korzystać z dodatkowych dookreśleń tego pojęcia.

Zanim przejdziemy do rekonstrukcji tych dodatkowych określeń bytu zauważymy jeszcze, że czysto tożsamościowe kryterium bytu, tj. (2), chociaż nie wystarcza do określenia pojęcia bytu na gruncie koncepcji Parmenidesa, pozwala nam przynajmniej zdefiniować pojęcie niebytu, którym posługuje się Parmenides. Kryterium niebytu jest sprzeczność. Kryterium to w naszym języku przedstawia następująca formuła:

$$(3) \quad N(p) \leftrightarrow (p \neq p),$$

zgodnie z którą niebyt to sytuacja (przypomnijmy, że w naszym języku mówimy o sytuacjach) opisywana przez zdanie wewnętrznie sprzeczne.

Odwołując się do wspomnianej już przesłanki Parmenidesa: „Nie ma przymusu, który z nicości coś tworzy”, uzupełniliśmy czysto tożsamościowe kryterium istnienia, wiążąc pojęcie bytu z pojęciem działania za pomocą następujących postulatów:

$$(4) \quad \forall q, r \neg \exists p [D(p, r \neq r, q) \wedge B(q)],$$

$$(5) \quad \forall q, r \neg \exists p [D(p, q, r \neq r) \wedge B(q)].$$

Postulat (4) to pełniejsze sformułowanie przesłanki Parmenidesa: „Nie ma przymusu, który z nicości coś tworzy”. Tożsamościowe kryterium bytu (2) wraz z postulatami (4) i (5) składają się łącznie na postulatową charakterystykę Parmenidejskiego pojęcia bytu. Zgodnie z tą charakterystyką istnieje (bytem jest) to, co jest tożsame ze sobą, co nie jest wynikiem działania na sprzeczność ontologiczną oraz co nie bierze udziału w działaniu prowadzącym do sprzeczności ontologicznej. Warto na marginesie zauważyć, iż uzyskaliśmy w ten sposób postulatową charakterystykę pojęcia bytu, która to charakterystyka nie niesie ze sobą żadnych (jawnych czy niejawnych) deklaracji substancjalistycznych.

Dysponując już postulatową definicją bytu oraz kryterium niebytu, możemy uzupełnić definicje powstawania, ginięcia i zmiany:

$$\text{Def. 1'}. \quad P(p) \leftrightarrow \exists q, r [D(q, r \neq r, p) \wedge (p = p)],$$

Def. 2'. $G(p) \leftrightarrow \exists q, r [D(q, p, r \neq r) \wedge (p = p)],$

Def. 3'. $Zm(p) \leftrightarrow P(p) \vee G(p).$

Po rozwinięciu definiensa w definicji 3' otrzymujemy:

Def. 3". $Zm(p) \leftrightarrow (\exists q, r [D(q, r \neq r, p) \wedge (p = p)]) \vee$
 $(\exists q, r [D(q, p, r \neq r) \wedge (p = p)]).$

Korzystając ze zrekonstruowanych w naszym języku definicji Parmenidejskich pojęć, możemy następnie sformułować w naszym języku odnotowane wyżej twierdzenia Parmenidesa:

1. $\forall p [N(p) \div B(p)]$ (Byt jest albo nie jest)
2. $\forall p [B(p) \wedge \neg N(p)]$ (Byt jest, niebytu nie ma)
3. $\forall p \neg P(p)$ (Byt nie powstał)
4. $\forall p \neg G(p)$ (Byt nie ginie)
5. $\forall p \neg Zm(p)$ (Byt jest niezmienny)
6. $\forall p, q [B(p) \wedge B(q) \rightarrow (p = q)]$ (Byt jest jeden).

Tezy 1–6 Parmenidesa udowodniliśmy na podstawie jego przesłanki („Nie ma przymusu, który z nicości coś tworzy”), postulatowej charakterystyki pojęcia bytu, zrekonstruowanych definicji oraz zasady niesprzeczności w postaci: $\forall p \neg (p \neq p)^6$.

4. Podsumowanie

Naszym celem nie było kategoryczne przypisanie Parmenidesowi miana ewentysty, a jedynie adekwatnie odzwierciedlająca strukturę rozumowania rekonstrukcja monizmu ontologicznego w „ewentystycznym” języku. Zaproponowany język analizy okazuje się dość elastyczny, by wyra-

⁶ Pełne dowody podanych twierdzeń zainteresowany czytelnik znajdzie we wspomnianym już artykule: L. Koj, D. Leszczyńska, T. Wiziński, *Początki problemu zmiany: Parmenides*.

zić w nim tę starożytną koncepcję, pomimo presupowanego ewentyzmu. Jako taki zasługuje z pewnością na dalsze badania pod kątem jego użyteczności.

WAS PARMENIDES AN EVENTIST?

Summary

The aim of our speech is to present the main theses of Parmenides in a formalized language including 3-argument predicate **D** as a primitive term. Term **D** is interpreted as a ternary relation of action between events.

Apart from the predicate **D**, the vocabulary of the proposed language involves the vocabulary of the language of classical propositional logic and basic terms of non-fregean logic: non-fregean identity and quantification bounding propositional variables. This language is explicitly eventistic in its character. It has already found numerous applications in analyses concerning eventistic ontology.

Realisation of the described project allowed us to examine and expose the expressive power of our language. It occurred that the standpoint of ontological monism may be adequately reconstructed in a language including the concept of action between events.